

Sabina Grabowska

Trybunał Stanu jako specjalny organ orzekający w sprawie odpowiedzialności konstytucyjnej prezydenta

SŁOWA KLUCZOWE:

prezydent, Trybunał Stanu, odpowiedzialność konstytucyjna,
delikt konstytucyjny

STUDIA I ANALIZY

Utworzenie specjalnego organu, którego jedynym zadaniem jest orzekanie w sprawach naruszenia konstytucji bądź ustaw przez najwyższych urzędników państwowych, w tym i prezydenta, jest spotykane stosunkowo rzadko¹. Tylko Grecja oraz Polska wprowadziły takie rozwiązanie, a do niedawna również francuskie przepisy przewidywały taką możliwość, ale nowelizacja Konstytucji w 2007 r. zmieniła uregulowania w tym zakresie². Przedmiotem opracowania jest analiza polskich regulacji dotyczą-

¹ Jak stwierdzają W. Odrowąż-Sypniewski i B. Szepietowska, przyjęty w Polsce system odpowiedzialności konstytucyjnej nie znajduje adekwatnych odpowiedników w innych państwach europejskich. Jednakże pokusiłabym się o twierdzenie, iż greckie regulacje w tej materii można uznać za zbliżone do polskich regulacji. Zob. Idem, *O systemach odpowiedzialności konstytucyjnej*, „Ekspertyzy i Opinie Prawne” Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, 2000, nr 3, s. 7.

² Zob. E. Gdulewicz, *System konstytucyjny Francji*, Warszawa 2000, s. 39, E. Popławska, *Odpowiedzialność Prezydenta V Republiki Francuskiej*, „Państwo i Prawo” 1991, z. 11, s. 71–80, K. Kubuj, *Francja: Odpowiedzialność karna Prezydenta V Republiki Francuskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2002, nr 3, s. 119–122, K. Kubuj, *Odpowiedzialność karna Prezydenta V Republiki Francuskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 6, s. 83, W. Skrzydło, *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w Republice Francuskiej*, [w:] S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w państwach europejskich*, Toruń 2010, s. 139–140, W. Skrzydło, *Ustrój polityczny Francji*, Warszawa 1992, s. 150–152, R. Balicki, *Ustroje państw współczesnych*, Wrocław 2003, s. 160–161, K. Wojtyczek,

cych Trybunału Stanu w sytuacji, gdy Zgromadzenie Narodowe podejmie uchwałę o postawieniu Prezydenta w stan oskarżenia za popełnienie deliktu konstytucyjnego.

Pozycja ustrojowa Trybunału Stanu i jego członków

Trybunał Stanu jest organem władzy sądowniczej³, jego organizacja została uregulowana w art. 199 Konstytucji RP oraz w art. 18, 19, 20e ustawy o Trybunale Stanu. Jako organ władzy sądowniczej Trybunał, zgodnie z art. 173 Konstytucji RP, jest w swych działaniach odrębny i niezależny od innych władz⁴. Trybunał Stanu jest sądem pierwszej instancji oraz sądem drugiej instancji⁵. W pierwszej instancji Trybunał orzeka w składzie: przewodniczący i czterech członków⁶. W drugiej instancji Trybunał orzeka w składzie: przewodniczący i sześciu członków, z wyłączeniem sędziów, którzy uczestniczyli w rozpatrzeniu sprawy w pierwszej instancji⁷. Poza rozprawą Trybunał Stanu orzeka w składzie: przewodniczący i dwu członków⁸. Działalność Trybunału finansowana

Republika Francuska, [w:] P. Sarnecki (red.), *Ustrój Unii Europejskiej i ustroje państw członkowskich*, Warszawa 2007, s. 185.

- ³ D. Dudek, *Organy ochrony prawnej*, [w:] W. Skrzydło (red.), *Ustrój polityczny i gospodarczy współczesnej Polski*, Lublin 1996, s. 155–156, M. Laskowska, W. Sokolewicz, *Odpowiedzialność członków Rady Ministrów w Konstytucji RP na tle porównawczym*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego w Warszawie” 2002, nr 1, s. 154–155, D. Szumiło-Kulczycka, *Odpowiedzialność karna przed Trybunałem Stanu*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 4, s. 103.
- ⁴ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2004, s. 661–666, W. Szyszkowski, *Trybunał Stanu*, [w:] Z. Witkowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2000, s. 436–438, W. Skrzydło, *Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 r.*, Warszawa 2009, s. 219–220, D. Dudek, J. Sobczak, *Władza sądownicza w Konstytucji RP*, [w:] R. Mojak (red.), *Ustrój konstytucyjny Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 2000, s. 268–269.
- ⁵ R. P. Krawczyk, *Dyskusja wokół koncepcji Trybunału Stanu*, [w:] *Prawo państwowe*, „Acta Universitatis Lodzianensis” Folia Juridica 43, Łódź 1989, s. 77–97, J. Zaleśny, *Charakter prawny Trybunału Stanu. Zagadnienia wybrane*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 7–8, s. 50–57.
- ⁶ H. Kempisty, *Trybunał Stanu. Postępowanie w pierwszej instancji*, z. 4, Warszawa 1983, s. 11–12, P. Sarnecki, *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz do przepisów*, Kraków 2000, s. 114–115.
- ⁷ B. Opaliński, *Trybunał Stanu w polskim porządku ustrojowym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego. Władza sądownicza w państwach europejskich” 2011, nr 2, s. 113–114.
- ⁸ H. Zięba – Załucka, *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej...*, s. 237, M. Pietrzak, *Odpowiedzialność konstytucyjna w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*

jest ze środków budżetowych Sądu Najwyższego. Biuro Prezydialne Sądu Najwyższego zapewnia obsługę kancelaryjną oraz czynności sekretariatu Trybunału Stanu⁹.

Zgodnie z art. 199 Konstytucji RP Trybunał Stanu składa się z przewodniczącego, dwóch zastępców przewodniczącego i szesnastu członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów, na czas swojej kadencji. Po zakończeniu kadencji Trybunał Stanu zachowuje swoje kompetencje do czasu wyboru nowego składu. Zastępcy przewodniczącego Trybunału oraz co najmniej połowa członków Trybunału Stanu powinni mieć kwalifikacje wymagane dla stanowiska sędziego¹⁰. Członkami Trybunału mogą zostać tylko obywatele polscy korzystający z pełni praw publicznych, niekarani i niezatrudnieni w organach administracji rządowej. W sprawowaniu funkcji sędziego Trybunału Stanu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom. Osoby wybrane w skład trybunału składają przed Marszałkiem Sejmu przyrzeczenie sędziowskie. Ani Konstytucja, ani ustawa nie reguluje liczby kadencji, dopuszczając tym samym ponowny wybór danej osoby na członka Trybunału Stanu¹¹.

Członkowie Trybunału wybierani są na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego Sejmu. Ustawa o Trybunale Stanu nie reguluje trybu wyboru członków Trybunału. Kwestie te reguluje regulamin Sejmu. Zgodnie z nim wybór członków Trybunału Stanu odbywa się łącznie, chyba że Sejm postanowi inaczej. Prawo zgłaszania kandydatów na członków trybunału, zgodnie z art. 30 regulaminu Sejmu, posiadają: Marszałek Sejmu lub grupa co najmniej 35 posłów. Termin zgłaszania kandydatur ustala Marszałek Sejmu w pierwszym dniu pierwszego posiedzenia Sejmu. Wybór członków jest dokonywany bezwzględną większością głosów¹².

Członek Trybunału Stanu posiada immunitet sędziowski i przysługuje mu nietykalność osobista. Immunitet członka Trybunału regulują

i w III Rzeczypospolitej, [w:] K. Iwanicka, M. Skowronek, K. Stembrowicz (red.), *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesiątce pracy twórczej*, Warszawa 1996, s. 202–203.

⁹ § 10 uchwały Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 6 lipca 1982 r. w sprawie regulaminu czynności Trybunału Stanu (M.P. Nr 17, poz. 135) – dalej: regulamin Trybunału Stanu.

¹⁰ J. Sobczak, *Sądy i trybunały*, [w:] W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2005, s. 416.

¹¹ J. Kuciński, *Konstytucyjny ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003, s. 337–338, K. Składowski, *Trybunał Stanu*, [w:] D. Górecki (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 226–227.

¹² W. Kręcis, *Władza sądownicza – trybunały*, [w:] E. Gdulewicz (red.), *Konstytucyjny system organów państwowych*, Lublin 2009, s. 250–251.

art. 200 Konstytucji RP, art. 15a ustawy o Trybunale Stanu oraz prawo o ustroju sądów powszechnych. Zakres immunitetu jest taki sam jak w przypadku sędziów¹³.

Opróżnienie stanowiska członka Trybunału Stanu następuje wskutek zrzeczenia się funkcji, trwałej utraty zdolności do wykonywania czynności albo skazania prawomocnym wyrokiem sądu. Marszałek Sejmu, w drodze postanowienia, stwierdza opróżnienie stanowiska członka Trybunału, jednocześnie informując o tym fakcie Sejm. W przypadku wygaśnięcia mandatu członka Trybunału Stanu Sejm dokonuje wyboru uzupełniającego. W takiej sytuacji wyboru uzupełniającego dokonuje się oddzielnie dla każdego opróżnionego stanowiska¹⁴.

Funkcję Przewodniczącego Trybunału Stanu pełni Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego. Zakres jego obowiązków i uprawnień reguluje art. 15a ustawy o Trybunale Stanu oraz uchwała Sejmu z dnia 6 lipca 1982 r. w sprawie regulaminu czynności Trybunału Stanu¹⁵.

Przewodniczący Trybunału Stanu kieruje wszystkimi pracami Trybunału¹⁶. Wyznacza on składy orzekające w pierwszej instancji, poza rozprawą główną oraz przewodniczących tych składów, a także członków sprawozdawców i protokolantów. Przewodniczący kieruje sprawy na posiedzenia i rozprawy, wyznacza ich terminy oraz ustala porządek dzienny, a także wydaje zarządzenia poza rozprawą oraz zajmuje się korespondencją Trybunału Stanu. Ponadto przekazuje on orzeczenia Trybunału Stanu do wykonania i nadzoruje ich wykonanie przez organy władzy publicznej. Przewodniczącemu Trybunału Stanu przysługują takie same uprawnienia i obowiązki jak prezesowi sądu i przewodniczącemu wydziału, zgodnie z przepisami kodeksu postępowania karnego¹⁷.

¹³ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 211–212.

¹⁴ B. Naleziński, *Organy władzy sądowniczej*, [w:] P. Sarnecki (red.), *Prawo konstytucyjne RP*, Warszawa 2011, s. 422–424.

¹⁵ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2010, s. 385–386.

¹⁶ § 2 regulaminu Trybunału Stanu.

¹⁷ Na temat sugerowanych zmian tej instytucji zob. B. Banaszak, *Trybunał Stanu – stagnacja czy zmiany?* „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2008, nr 1, s. 9–22, M. Kozik, *Trybunał Stanu – żywa instytucja czy martwy przepis?* „Studia Iuridica Lubliniensia” T. V, Lublin 2005, s. 109–126.

Zasady postępowania przed Trybunałem Stanu

Postępowanie przed Trybunałem Stanu, czyli orzekanie w sprawie odpowiedzialności konstytucyjnej, określane jest przez kilka zasad tegoż postępowania. Ze względu na uzupełniającą rolę przepisów karnych, są one w głównej mierze zaczerpnięte są z przepisów prawa i postępowania karnego¹⁸, choć nie tylko, bo niektóre z nich pochodzą z teorii państwa i prawa¹⁹. Podstawowe znaczenie ma zasada prawdy materialnej, dużą wagę przywiązuje się także do zasad: jawności, kolegialności, instancyjności, kontrydiktoryjności, skargowości i lojalności. Dotyczą one formy i sposobu postępowania Trybunału Stanu. Z kolei zasady: domniemania niewinności oraz prawa do obrony, regulują sytuację prawną osoby pociągniętej do odpowiedzialności konstytucyjnej. Ostatnia grupa – obejmująca zasady: swobodnej oceny dowodów oraz bezpośredniości – służy regulacji postępowania dowodowego²⁰.

W postępowaniu przed Trybunałem mają zastosowanie te przepisy procedury karnej, które nie są sprzeczne z ustawą o Trybunale Stanu, a także dają się pogodzić ze specyfiką postępowania w sprawie odpowiedzialności konstytucyjnej²¹.

Trybunał, przygotowując się do rozprawy głównej, przeprowadza wstępną kontrolę uchwały Zgromadzenia Narodowego, stanowiącej akt oskarżenia Prezydenta o popełnienie deliktu konstytucyjnego. Kontrola taka składa się z badania dopuszczalności procesu i formalnego przygotowania skargi²². Jednakże, zgodnie z art. 20 ust. 3 ustawy o Trybunale Stanu, akt oskarżenia nie może zostać zwrócony Zgromadzeniu Narodowemu w celu uzupełnienia lub rozszerzenia przeprowadzanego postępowania. Czynności podejmowane w ramach przygotowań do rozprawy głównej mogą być przeprowadzane z inicjatywy Trybunału Stanu lub na wniosek którejkolwiek ze stron postępowania, z tym, że Trybunał nie jest

¹⁸ Zob.: A. Marek, *Pojęcie zasady procesu karnego*, „Państwo i Prawo” 1970, z. 3–4; G. Artymiak, M. Rogalski, Z. Sobolewski (red.), *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2007, s. 32 i n.; M. Cieślak, *Zasady procesu karnego i ich system*, „Zeszytu Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Prawo, 1956, nr 3, s. 158 i n.

¹⁹ Zob. S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974.

²⁰ Szerzej na temat zasad postępowania przed Trybunałem Stanu zob. J. Zaleśny, *Odpowiedzialność konstytucyjna w prawie polskim okresu transformacji ustrojowej*, Toruń 2004, s. 246–262.

²¹ H. Kempisty, *Trybunał Stanu. Postępowanie...*, s. 10–18.

²² J. Zaleśny, *Odpowiedzialność konstytucyjna w prawie polskim...*, s. 263–269.

związany wnioskiem strony²³. Jeżeli przy rozpatrywaniu sprawy przez Trybunał Stanu wyłoni się zagadnienie prawne wymagające zasadniczej wykładni ustawy, Trybunał może odroczyć rozpatrywanie sprawy i przekazać zagadnienie do rozstrzygnięcia pełnemu składowi Trybunału Stanu.

Trybunał rozpatruje sprawy w granicach określonych w akcie oskarżenia²⁴. Oskarżyciel nie może zarzucić oskarżonemu popełnienia innych czynów, niż objęte aktem oskarżenia. W postępowaniu przed Trybunałem Stanu wymagany jest udział obrońcy. W postępowaniu stosuje się odpowiednio przepisy ustawy o Trybunale Stanu i kodeksu postępowania karnego. Oskarżeni, świadkowie oraz biegli zwolnieni są z obowiązku zachowania tajemnicy służbowej i państwowej. Wykluczenie jawności rozprawy przed Trybunałem może uzasadnić wyłącznie wzgląd na bezpieczeństwo państwa lub tajemnicę państwową²⁵.

Jeśli akt oskarżenia spełnia wymogi formalne, sprawa kierowana jest na rozprawę główną i staje się przedmiotem postępowania przed Trybunałem Stanu²⁶. Rozprawa jest zarządzana przez przewodniczącego Trybunału Stanu na piśmie. Zarządzenie takie zawiera: imiona i nazwiska członków Trybunału stanowiących skład orzekający, dzień, godzinę oraz miejsce rozprawy, dane stron i innych osób, które muszą być obecne na rozprawie oraz dane osób, które powinny zostać zawiadomione o jej terminie, a także inne czynności niezbędne do przygotowania rozprawy²⁷. Po zainicjowaniu rozprawy głównej nie ma możliwości zmiany składu orzekającego.

Rozprawę główną można podzielić na kilka etapów: rozpoczęcie, przewód, głosy stron oraz wyrokowanie²⁸. Rozpoczęcie rozprawy obejmuje weryfikację osób, które zostały wezwane, a także sprawdzenie, czy nie ma przeszkód do rozpoznania sprawy. Następnym etapem jest przewód, który składa się z odczytania aktu oskarżenia, przesłuchania Prezydenta, dalszego postępowania dowodowego²⁹ oraz zamknięcia przewodu. Podczas

²³ Z. Świda-Łagiewska, *Przebieg postępowania dotyczącego odpowiedzialności konstytucyjnej*, [w:] Z. Świda-Łagiewska (red.), *Trybunał Stanu w PRL*, Warszawa 1983, s. 202.

²⁴ K. Piasecki, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, Warszawa 2005, s. 163.

²⁵ Art. 18 ustawy o Trybunale Stanu.

²⁶ P. Sarnecki, *Opinia w sprawie odpowiedzialności konstytucyjnej. Jak należy rozumieć zwrot „sprawy będące przedmiotem postępowania [...] przed [...] Trybunałem Stanu” (art. 241 ust. 1 Konstytucji)*, „Przegląd Sejmowy” 2000, nr 5, s. 51–52.

²⁷ J. Zalesny, *Odpowiedzialność konstytucyjna w prawie polskim...*, s. 268.

²⁸ S. Kalinowski, *Rozprawa główna w polskim prawie karnym*, Warszawa 1975, s. 66.

²⁹ Szerzej o postępowaniu dowodowym, zob. M. Czubalski, *O pojęciu i klasyfikacji środków dowodowych*, „Państwo i Prawo” 1968, z. 1.

przewodu Prezydent składa wyjaśnienia, przesłuchiwani są świadkowie, biegli oraz eksperci. Wówczas ma miejsce również odczytanie wszystkich dokumentów – tak urzędowych, jak i prywatnych – mających znaczenie dla sprawy. Ostatnią częścią rozprawy jest wyrokowanie, obejmujące naradę członków Trybunału Stanu nad wyrokiem, głosowanie nad wyrokiem, a także przygotowanie wyroku w formie pisemnej. Czynności te odbywają się z wyłączeniem jawności. Tak jak w procesie karnym, tak i w procesie w sprawie pociągnięcia Prezydenta do odpowiedzialności konstytucyjnej, członek składu orzekającego może, podpisując wyrok w sprawie, zgłosić zdanie odrębne dotyczące całości lub części wyroku lub jego uzasadnienia³⁰.

Kolejne etapy rozprawy to publiczne ogłoszenie wyroku, ustne uzasadnienie wyroku oraz poinformowanie stron o prawie, terminie i formie wniesienia zaskarżenia. Odbywają się one jawnie, chyba że utajniono całość lub część rozprawy.

Orzekając w pierwszej instancji, Trybunał Stanu może wydać wyrok: skazujący, uniewinniający, umarzający postępowanie lub warunkowo umarzający postępowanie. W przypadku stwierdzenia przez Trybunał Stanu, że Prezydent nie popełnił deliktu konstytucyjnego, bądź brak jest na to dostatecznych dowodów lub też popełniony czyn nie nosi znamion deliktu konstytucyjnego, wydaje wyrok uniewinniający³¹.

Trybunał Stanu umarza postępowanie, gdy stwierdzi, że: Prezydent zmarł, nastąpiło przedawnienie, bądź postępowanie w sprawie tego samego deliktu konstytucyjnego Prezydenta zostało prawomocnie zakończone lub już się toczy, czy też akt oskarżenia został złożony przez nieuprawniony organ lub Prezydent w chwili popełnienia deliktu konstytucyjnego znajdował się w stanie odbiegającym od normalnego (choroba psychiczna, upośledzenie umysłowe). Umorzenie albo warunkowe umorzenie postępowania przed Trybunałem, może nastąpić jedynie na rozprawie.

W przypadku, gdy w trakcie postępowania Trybunał Stanu uzna zasadność oskarżenia Prezydenta o popełnienie deliktu konstytucyjnego, wydaje wyrok skazujący.

³⁰ Z. Kempisty, *Votum separatum*, „Państwo i Prawo” 1963, z. 2, J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne w procesie karnym*, Warszawa 1973, M. Lipczyński, *Votum separatum we współczesnym polskim ustawodawstwie karnoprocesowym oraz w praktyce*, [w:] J. Fiema, W. Gutekunst, S. Hubert (red.), *Studia Prawnicze. Księga Pamiątkowa ku czci prof. dra Witolda Świdy*, Warszawa 1969.

³¹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 392.

Polskie przepisy, regulujące odpowiedzialność konstytucyjną Prezydenta, dopuszczają możliwość odwołania się od wyroku wydanego w pierwszej instancji, co odpowiada zasadzie dwuinstancyjności postępowania sądowego³². Każda ze stron postępowania może zaskarżyć wyrok Trybunału Stanu w całości bądź w części lub jego uzasadnienie³³. Termin apelacji biegnie odrębnie dla każdego uprawnionego i wynosi 30 dni od daty doręczenia mu odpisu wyroku z uzasadnieniem. W drugiej instancji Trybunał orzeka w składzie: przewodniczący i sześciu członków, z wyłączeniem sędziów, którzy uczestniczyli w rozpatrzeniu danej sprawy w pierwszej instancji. Od wyroku Trybunału Stanu wydanego w drugiej instancji nie przysługuje kasacja.

Postępowanie apelacyjne składa się z następujących części: czynności Trybunału Stanu orzekającego w pierwszej instancji związane z wniesieniem apelacji, przygotowanie do rozprawy apelacyjnej, rozprawa apelacyjna, czynności końcowe. Orzekając w drugiej instancji, Trybunał uchyla lub zmienia orzeczenia wydane w pierwszej instancji, o ile stwierdzi względną przyczynę odwołania. Przyczyną taką może być: rażąca niewspółmierność kary lub niesłuszne zastosowanie środka zapobiegawczego, błąd w ustaleniach faktycznych, jeśli mogły one mieć wpływ na wyrok. Inne przyczyny to obraza przepisów postępowania, jeśli mogła ona mieć wpływ na wyrok, lub obraza przepisów prawa materialnego³⁴.

Ponadto, Trybunał Stanu orzekając w drugiej instancji, ma obowiązek zbadać, czy w postępowaniu nie wystąpiła bezwzględna przyczyna odwoławcza³⁵. Jeśli miało to miejsce, Trybunał Stanu uchyla zaskarżony wyrok. Do takich przyczyn można zaliczyć: udział w wydaniu wyroku osoby nieuprawnionej, niezdolnej lub wyłączonej z mocy prawa; niewłaściwy skład Trybunału Stanu; nieobecność któregośkolwiek z członków Trybunału Stanu na wszystkich rozprawach; orzekanie Trybunału Stanu w sprawie nie należącej do jego właściwości; naruszenie zasady decydowania większością głosów podczas głosowania; nie podpisanie wydanego wyroku przez któregośkolwiek z członków Trybunału Stanu; uniemożliwiająca wykonanie orzeczenie sprzeczność w jego treści; wydanie orzeczenia w sprawie, która już wcześniej została prawomocnie zakończona; wystąpienie okoliczności wyłączającej postępowanie; brak obrońcy lub

³² Art. 78 Konstytucji RP.

³³ M. Pietrzak, *Odpowiedzialność konstytucyjna w Polsce*, Warszawa 1992, s. 125.

³⁴ S. Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze, kasacyjne i wznowieniowe w procesie karnym*, Warszawa 1999, s. 90–99, S. Kotowski, *Trybunał Stanu. Postępowanie odwoławcze*, z. 8, Warszawa 1983, s. 3–22.

³⁵ S. Kotowski, *Trybunał Stanu. Postępowanie...*, s. 10.

brak udziału obrońcy Prezydenta we wszystkich czynnościach w trakcie postępowania; rozpoznanie sprawy bez dopełnienia obowiązku obecności Prezydenta, jako osoby pociągniętej do odpowiedzialności konstytucyjnej. W ostatnich trzech przypadkach uchylenie wyroku może nastąpić tylko na korzyść oskarżonego o popełnienie deliktu konstytucyjnego³⁶.

Sankcje orzekane przez Trybunał Stanu

Po zakończeniu rozprawy przed Trybunałem Stanu i uznaniu prezydenta za winnego popełnienia deliktu konstytucyjnego, organ ten przystępuje do wymierzenia kary. Zgodnie z art. 25 ust. 3 ustawy o Trybunale Stanu w przypadku uznania Prezydenta winnym chociażby nieumyślnego popełnienia zarzucanych mu czynów, Trybunał Stanu orzeka jego złożenie z urzędu³⁷. Trybunał może poprzestać jedynie na uznaniu winy oskarżonego, bez wymierzania kary, z powodu znikomego stopnia szkodliwości społecznej czynu lub szczególnych okoliczności sprawy³⁸. Natomiast, zgodnie z art. 23, 25 i 26 ustawy o Trybunale Stanu, za czyny będące deliktem konstytucyjnym, jeśli nie wypełniają znamion przestępstwa lub przestępstwa skarbowego, Trybunał Stanu wymierza łącznie lub osobno następujące kary: utratę czynnego i biernego prawa wyborczego w wyborach na urząd Prezydenta, do Sejmu i do Senatu, do Parlamentu Europejskiego oraz do organów samorządu terytorialnego, zakaz zajmowania kierowniczych stanowisk lub pełnienia funkcji związanych ze szczególną odpowiedzialnością w organach państwowych i w organizacjach społecznych, oraz utratę wszystkich albo niektórych orderów, odznaczeń i tytułów honorowych. Kary te mogą być orzekane na okres od dwóch do dziesięciu lat³⁹. Okres przedawnienia deliktu konstytucyjnego Prezydenta wynosi dziesięć lat od popełnienia czynu⁴⁰. Okoliczność, że sprawca nie

³⁶ J. Zalesny, *Odpowiedzialność konstytucyjna w prawie polskim...*, s. 279.

³⁷ W. Szyszkowski, *Trybunał Stanu...*, s. 438–439, W. Kręcisz, *Władza sądownicza – trybunały...*, s. 257.

³⁸ Art. 25 ust. 4 ustawy o Trybunale Stanu. Zob. J. Sobczak, *Sądy i trybunały...*, s. 418–419, B. Naleziński, *Organy władzy sądowniczej...*, s. 435.

³⁹ M. Rybicki, *Trybunał Konstytucyjny, Trybunał Stanu, Najwyższa Izba Kontroli*, [w:] T. Fuks, A. Łopatka, M. Rybicki, W. Skrzydło, *Ustrój polityczny Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1986, s. 184.

⁴⁰ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 392, K. Składowski, *Trybunał Stanu...*, 230.

sprawuje już urzędu lub nie piastuje funkcji, nie stoi na przeszkodzie dla wszczęcia i prowadzenia postępowania⁴¹.

Po zakończeniu rozprawy i wydaniu wyroku w sprawie popełnienia deliktu konstytucyjnego przez Prezydenta RP, Przewodniczący Trybunału Stanu odpowiada za wykonanie wyroku⁴². W tym celu kieruje on wyrok do wykonania przez Sąd Okręgowy w Warszawie⁴³.

Zastępstwo Prezydenta RP oraz zarządzenie wyborów na urząd Prezydenta RP

Polskie tradycje konstytucyjne, podobnie jak tradycje konstytucyjne większości państw europejskich, nie przewidują wyboru zastępcy prezydenta lub wiceprezydenta. Obowiązek zastąpienia prezydenta, do czasu zakończenia postępowania w sprawie odpowiedzialności konstytucyjnej, spada na przewodniczącego izby parlamentu. W przypadku złożenia prezydenta z urzędu w związku z popełnieniem deliktu konstytucyjnego, konieczne jest zarządzenie przedterminowych wyborów na urząd prezydenta.

Podjęcie uchwały o postawieniu Prezydenta w stan oskarżenia skutkuje, zgodnie z art. 145 ust. 3 Konstytucji RP oraz art. 11 ust. 1 ustawy o Trybunale Stanu, zawieszeniem w sprawowaniu urzędu⁴⁴. W czasie zawieszenia Prezydenta, jego obowiązki wykonuje Marszałek Sejmu, a w sytuacji, gdy ten nie może, Marszałek Senatu⁴⁵. Marszałek Sejmu wykonuje tymczasowo obowiązki Prezydenta RP osobiście, łącząc je z funkcją Marszałka⁴⁶. Ustawodawca uznał, iż Marszałek Sejmu lub Senatu ponosi za ich wykonywanie odpowiedzialność konstytucyjną na warunkach i w trybie identycznym z głową państwa⁴⁷. W doktrynie funkcjonuje pogląd, że takie rozszerzenie odpowiedzialności Marszałka za czyny wchodzące w zakres zastępstwa jest ustawowo zbyt szerokie i może być – przynajmniej

⁴¹ W. Skrzydło, *Ustrój polityczny RP w świetle...*, s. 220.

⁴² B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2004, s. 666.

⁴³ § 5 regulaminu Trybunału Stanu.

⁴⁴ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 391.

⁴⁵ Art. 131 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

⁴⁶ E. Popławska, *Opróżnienie urzędu Prezydenta RP*, [w:] W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, Warszawa 2009, s. 315–317, M. Kruk, *Wykonywanie obowiązków prezydenta RP*, [w:] W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 687–688.

⁴⁷ Art. 2 ust. 3 ustawy o Trybunale Stanu.

częściowo – niedopuszczalne⁴⁸, a ponadto nie ma wyraźnego oparcia w art. 198 i 131 ust. 2 Konstytucji⁴⁹. Jednakże duża część doktryny⁵⁰, posługując się zarówno wykładnią systemową, jak i historyczną, uznaje za zasadne, że w państwie prawnym (art. 2 Konstytucji) podmioty prawa będące w podobnej sytuacji, powinny być podobnie traktowane⁵¹. Można zatem przyjąć, że osoba zastępująca Prezydenta w wykonywaniu obowiązków powinna podlegać takiej samej jak on odpowiedzialności konstytucyjnej⁵². W sytuacji, gdy Trybunał Stanu uzna zasadność zarzutów przedstawionych Prezydentowi w akcie oskarżenia, pełnienie obowiązków Prezydenta przez Marszałka Sejmu lub Senatu ulega przedłużeniu do czasu objęcia urzędu przez nowo wybranego Prezydenta.

Zakres rzeczowy obowiązków wykonywanych przez Marszałka Sejmu (bądź Marszałka Senatu) pełniącego obowiązki Prezydenta pokrywa się z całokształtem obowiązków Prezydenta RP. Jest tylko jeden wyjątek – Konstytucja RP stwierdza, że osoby wykonujące obowiązki Prezydenta RP, czyli Marszałek Sejmu albo Marszałek Senatu, nie mogą podjąć postanowienia o skróceniu kadencji Sejmu (art. 131 ust. 4 Konstytucji RP). Nie mogą tego uczynić nawet w sytuacji, gdy wystąpią konstytucyjne przesłanki upoważniające lub wymagające skrócenia kadencji. Przepis ten, jak zauważa M. Kruk, chroni władzę państwową przed zerwaniem jej ciągłości i – zwłaszcza – sytuacją, gdy urząd Prezydenta RP będzie funkcjonował w trybie zastępstwa przy jednoczesnym stanie tymczasowo-

⁴⁸ M. Zubik, *Trybunał Stanu – stan Trybunału (Słów kilka o polskim sądzie nad notablami)*, [w:] A. Szmyt (red.), *Trzecia władza. Sądy i Trybunały w Polsce. Materiały Jubileuszowego L Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego*. Gdynia, 24–26 kwietnia 2008 r., Gdańsk 2008, s. 45, H. Zięba-Załucka, *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej...*, s. 225.

⁴⁹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 386.

⁵⁰ Zdanie odmienne H. Groszyk, *Uwagi o potrzebie i kierunkach zmian ustawowej regulacji Trybunału Stanu (w związku z art. 236 ust. 1 Konstytucji RP)*, [w:] T. Dębowska-Romanowska, A. Jankiewicz (red.), *Konstytucja, ustrój, system finansowania państwa. Księga pamiątkowa ku czci prof. Natalii Gajl*, Warszawa 1999, s. 72.

⁵¹ J. Zaleśny, *Odpowiedzialność konstytucyjna w prawie polskim...*, s. 174, W. Szyszowski, *Trybunał Stanu...*, s. 436, A. Bień-Kacała, *Kilka uwag w kwestii odpowiedzialności Prezydenta RP przed Trybunałem Stanu*, [w:] *Podmioty administracji publicznej i prawne formy ich działania: studia i materiały z Konferencji Naukowej poświęconej Jubileuszowi 80-tych urodzin Profesora Eugeniusza Ochendowskiego*, Toruń, 15–16 listopada 2005, s. 47–48, W. Kręcisz, *Władza sądownicza – trybunały...*, s. 252.

⁵² J. Grajewski, *Warunki ustawowe i wymogi formalne wstępnego wniosku o pociągnięcie do odpowiedzialności konstytucyjnej przed Trybunałem Stanu*, „Przegląd Sejmowy” 2003, nr 1, s. 11, B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne...*, s. 628, H. Groszyk, *Uwagi o potrzebie i kierunkach...*, s. 72, L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 386.

ści parlamentu, w okresie wyborczym⁵³. Taki sam, jak w przypadku Prezydenta RP, jest natomiast zakres i charakter kompetencji wykonywanych zastępczo przez Marszałka Sejmu. Obejmuje on także wymóg działania na wniosek oraz wymóg kontrasygnaty aktów urzędowych Prezydenta RP przez Prezesa Rady Ministrów dla ich ważności⁵⁴.

W przypadku złożenia Prezydenta RP z urzędu prawomocnym wyrokiem Trybunału Stanu, Marszałek Sejmu niezwłocznie zarządza wybory na urząd Prezydenta Rzeczypospolitej. Marszałek Sejmu zarządza wybory na dzień przypadający nie później niż w czternastym dniu po opróżnieniu urzędu, wyznaczając datę wyborów na dzień wolny od pracy przypadający w ciągu sześćdziesięciu dni od dnia zarządzenia wyborów⁵⁵. Marszałek Sejmu, zgodnie z art. 290 kodeksu wyborczego, zarządza wybory Prezydenta Rzeczypospolitej w drodze postanowienia. Postanowienie Marszałka Sejmu podaje się do publicznej wiadomości i ogłasza w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej najpóźniej w 3 dniu od dnia zarządzenia wyborów.

Konkluzje

Analiza przepisów regulujących postępowanie przed Trybunałem Stanu w sprawie postępowania związanego postawieniem prezydenta w stan oskarżenia o popełnienie deliktu konstytucyjnego⁵⁶, prowadzi do kilku wniosków.

Brak w przepisach norm określających termin zakończenia poszczególnych etapów postępowania może powodować wydłużenie postępowania. Jako wzór można tu wskazać przepisy greckie, wyznaczające ścisłe terminy na przeprowadzenie poszczególnych czynności związanych z pociągnięciem prezydenta do odpowiedzialności w związku z popełnieniem deliktu konstytucyjnego⁵⁷.

⁵³ M. Kruk, *Wykonywanie obowiązków prezydenta RP...*, s. 688.

⁵⁴ E. Popławska, *Opróżnienie urzędu Prezydenta RP...*, s. 317.

⁵⁵ Art. 128 ust. 2 Konstytucji Polski, art. 289 ust. 2 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (Dz. U. Nr 21, poz. 112 ze zm.)

⁵⁶ W. Sokolewicz, *Konstytucyjna regulacja władzy sądowniczej*, [w:] T. Dębowska-Romanowska, A. Jankiewicz (red.), *Konstytucja, ustroj, system finansowania państwa...*, s. 194–196; L. Garlicki, *Charakter ustrojowy nowych trybunałów*, „Państwo i Prawo” 1983, z. 1, s. 28–29.

⁵⁷ S. Grabowska, *Odpowiedzialność konstytucyjna Prezydenta Grecji*, „Przegląd Sejmowy”, 2012, nr 5, s. 215–226.

Uregulowania składu Trybunału Stanu wymagają posiadania kwalifikacji wymaganych dla pełnienia funkcji sędziego jedynie w przypadku połowy składu Trybunału, a także zastępców przewodniczącego. Problematyczne jest użycie określenia „powinni” w art. 199 ust. 1 Konstytucji RP, gdyż nie wynika z niego bezwzględny obowiązek posiadania kwalifikacji sędziowskich, a jedynie to, że osoby takie mogą posiadać uprawnienia sędziowskie, ale nie muszą. Moim zdaniem, optymalnym rozwiązaniem byłoby takie doprecyzowanie przepisów regulujących skład Trybunału Stanu, aby połowa jego członków musiała posiadać uprawnienia sędziowskie, a pozostała część mogła udokumentować swoje doświadczenie w zawodzie prawniczym bądź stopień lub tytuł naukowy z zakresu nauk prawnych.

Przepisy nie dopuszczają możliwości zwrócenia Zgromadzeniu Narodowemu uchwały będącej aktem oskarżenia, w celu uzupełnienia braków lub usunięcia błędów ujawnionych podczas przeprowadzenia wstępnej kontroli uchwały. Niemożliwe jest również usunięcie tych uchybień przez Trybunał Stanu. Powodować to może problemy w dalszym procedowaniu.

Regulacje zastępstwa Prezydenta, w sytuacji, gdy parlament podjął uchwałę o pociągnięciu go do odpowiedzialności konstytucyjnej, skutkiem czego Prezydent został zawieszony w sprawowaniu urzędu, wydają się lepsze. Osoba zastępująca Prezydenta podlega odpowiedzialności konstytucyjnej na tych samych zasadach, co Prezydent, co jest właściwe, ze względu na zakres pełnionych obowiązków i posiadanych uprawnień. Analogicznie jak Prezydent, osoba go zastępująca może popełnić delikt konstytucyjny, powinna zatem podlegać odpowiedzialności konstytucyjnej w pełnym zakresie.

STRESZCZENIE

Utworzenie specjalnego organu, którego jedynym zadaniem jest orzekanie w sprawach naruszenia konstytucji bądź ustaw przez najwyższych urzędników państwowych, w tym i prezydenta jest spotykane stosunkowo rzadko. Tylko Grecja oraz Polska wprowadziły takie rozwiązanie, a do niedawna również francuskie przepisy przewidywały taką możliwość, ale nowelizacja Konstytucji w 2007 r. zmieniła uregulowania w tym zakresie.

Przedmiotem opracowania jest analiza polskich regulacji dotyczących Trybunału Stanu w sytuacji, gdy Zgromadzenie Narodowe podejmie uchwałę o postawieniu Prezydenta w stan oskarżenia za popełnienie deliktu konstytucyjnego.

Sabina Grabowska

THE TRIBUNAL OF STATE AS A SPECIAL AUTHORITY ACTING ON THE PRESIDENT'S CONSTITUTIONAL RESPONSIBILITY

The creation of a special body, whose only task is to rule on matters of violation of the Constitution or laws by the highest state officials, including President is seen relatively rare. Only Greece and Poland introduced such a solution, and until recently, the French rules provide for such a possibility, but an amendment to the Constitution in 2007, changed the regulations in this regard.

Subject of the article is an analysis of Polish regulations of the Tribunal of State when the National Assembly adopts a resolution on putting the President on trial for committing a constitutional delict.

KEY WORDS: *President, the State Tribunal, constitutional responsibility, constitutional delict*

Bibliografia

- Artymiak G., Rogalski M., Sobolewski Z., *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2007
- Balicki R., *Ustroje państw współczesnych*, Wrocław 2003.
- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2004.
- Banaszak B., *Trybunał Stanu – stagnacja czy zmiany?* „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2008, nr 1.
- Bień-Kacała A., *Kilka uwag w kwestii odpowiedzialności Prezydenta RP przed Trybunałem Stanu*, [w:] *Podmioty administracji publicznej i prawne formy ich działania: studia i materiały z Konferencji Naukowej poświęconej Jubileuszowi 80 – tych urodzin Profesora Eugeniusza Ochendowskiego*, Toruń, 15–16 listopada 2005.
- Dudek D., *Organy ochrony prawnej*, [w:] W. Skrzydło (red.), *Ustrój polityczny i gospodarczy współczesnej Polski*, Lublin 1996.
- Dudek D., Sobczak J., *Władza sądownicza w Konstytucji RP*, [w:] R. Mojak (red.), *Ustrój konstytucyjny Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 2000.
- Garlicki L., *Charakter ustrojowy nowych trybunałów*, „Państwo i Prawo” 1983, z. 1.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2010.
- Gdulewicz E., *System konstytucyjny Francji*, Warszawa 2000.
- Grabowska S., *Odpowiedzialność konstytucyjna Prezydenta Grecji*, „Przegląd Sejmowy” 2012, nr 5.

- Grajewski J., *Warunki ustawowe i wymogi formalne wstępnego wniosku o pociągnięcie do odpowiedzialności konstytucyjnej przed Trybunałem Stanu*, „Przegląd Sejmowy” 2003, nr 1.
- Groszyk H., *Uwagi o potrzebie i kierunkach zmian ustawowej regulacji Trybunału Stanu (w związku z art. 236 ust. 1 Konstytucyjni RP)*, [w:] T. Dębowska-Romanowska, A. Jankiewicz (red.), *Konstytucja, ustroj, system finansowania państwa. Księga pamiątkowa ku czci prof. Natalii Gajl*, Warszawa 1999.
- Kempisty H., *Trybunał Stanu. Postępowanie w pierwszej instancji*, z. 4, Warszawa 1983.
- Kotowski S., *Trybunał Stanu. Postępowanie odwoławcze*, z. 8, Warszawa 1983.
- Kozik M., *Trybunał Stanu – żywa instytucja czy martwy przepis?* „Studia Iuridica Lubliniensia” T. V, Lublin 2005.
- Krawczyk R.P., *Dyskusja wokół koncepcji Trybunału Stanu*, [w:] *Prawo państwowe*, „Acta Universitatis Lodziensis” Folia Iuridica 43, Łódź 1989.
- Kręcisz W., *Władza sądownicza – trybunały*, [w:] E. Gdulewicz (red.), *Konstytucyjny system organów państwowych*, Lublin 2009.
- Kruk M., *Wykonywanie obowiązków prezydenta RP*, [w:] W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, Warszawa 2009.
- Kubuj K., *Francja: Odpowiedzialność karna Prezydenta V Republiki Francuskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2002, nr 3.
- Kubuj K., *Odpowiedzialność karna Prezydenta V Republiki Francuskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 6.
- Kuciński J., *Konstytucyjny ustroj państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003.
- Laskowska M., Sokolewicz W., *Odpowiedzialność członków Rady Ministrów w Konstytucji RP na tle porównawczym*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego w Warszawie” 2002, nr 1.
- Naleziński B., *Organy władzy sądowniczej*, [w:] P. Sarnecki (red.), *Prawo konstytucyjne RP*, Warszawa 2011.
- Odroważ-Sypniewski W., B. Szepietowska, *O systemach odpowiedzialności konstytucyjnej*, „Ekspertyzy i Opinie Prawne” Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, 2000, nr 3.
- Opaliński B., *Trybunał Stanu w polskim porządku ustrojowym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego. Władza sądownicza w państwach europejskich” 2011, nr 2.
- Piasecki K., *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, Warszawa 2005.

- Pietrzak M., *Odpowiedzialność konstytucyjna w Polsce*, Warszawa 1992.
- Pietrzak M., *Odpowiedzialność konstytucyjna w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i w III Rzeczypospolitej*, [w:] K. Iwanicka, M. Skowronek, K. Stembrowicz (red.), *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, Warszawa 1996.
- Popławska E., *Odpowiedzialność Prezydenta V Republiki Francuskiej*, „Państwo i Prawo” 1991, z. 11.
- Popławska E., *Opróżnienie urzędu Prezydenta RP*, [w:] W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, Warszawa 2009.
- Rybicki M., *Trybunał Konstytucyjny, Trybunał Stanu, Najwyższa Izba Kontroli*, [w:] T. Fuks, A. Łopatka, M. Rybicki, W. Skrzydło, *Ustrój polityczny Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1986.
- Sarnecki P., *Opinia w sprawie odpowiedzialności konstytucyjnej. Jak należy rozumieć zwrot „sprawy będące przedmiotem postępowania [...] przed [...] Trybunałem Stanu” (art. 241 ust. 1 Konstytucji)*, „Przegląd Sejmowy” 2000, nr 5.
- Sarnecki P., *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz do przepisów*, Kraków 2000.
- Składowski K., *Trybunał Stanu*, [w:] D. Górecki (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008.
- Skrzydło W., *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w Republice Francuskiej*, [w:] S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w państwach europejskich*, Toruń 2010.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2007.
- Skrzydło W., *Ustrój polityczny Francji*, Warszawa 1992.
- Skrzydło W., *Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 r.*, Warszawa 2009.
- Sobczak J., *Sądy i trybunały*, [w:] W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2005.
- Sokolewicz W., *Konstytucyjna regulacja władzy sądowniczej*, [w:] T. Dębowska-Romanowska, A. Jankiewicz (red.), *Konstytucja, ustrój, system finansowania państwa. Księga pamiątkowa ku czci prof. Natalii Gajl*, Warszawa 1999.
- Szumiło-Kulczycka D., *Odpowiedzialność karna przed Trybunałem Stanu*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 4.
- Szyszkowski W., *Trybunał Stanu*, [w:] Z. Witkowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2000.

- Świda-Łagiewska Z., *Przebieg postępowania dotyczącego odpowiedzialności konstytucyjnej*, [w:] Z. Świda-Łagiewska (red.), *Trybunał Stanu w PRL*, Warszawa 1983.
- Wojtyczek K., *Republika Francuska*, [w:] P. Sarnecki (red.), *Ustrój Unii Europejskiej i ustroje państw członkowskich*, Warszawa 2007.
- Zaleśny J., *Charakter prawny Trybunału Stanu. Zagadnienia wybrane*, „Przeгляд Sądowy” 2007, nr 7–8.
- Zaleśny J., *Odpowiedzialność konstytucyjna w prawie polskim okresu transformacji ustrojowej*, Toruń 2004.
- Zięba-Załućka H., *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w państwach europejskich*, Toruń 2010.
- Zubik M., *Trybunał Stanu – stan Trybunału (Słów kilka o polskim sędzię nad notablami)*, [w:] A. Szmyt (red.), *Trzecia władza. Sądy i Trybunały w Polsce. Materiały Jubileuszowego L Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego. Gdynia, 24–26 kwietnia 2008 r.*, Gdańsk 2008.